

## Gyvenvietės istorija



Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio žmona Birutė. Apie 1904



Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis. Apie 1904

Palanga įsikūrusi Baltijos pajūryje, palei nedidelio Rąžės\* upelio žiotis. Lietuvių archeologai šioje vietoje aptiko įrodymų, kad joje gyventa jau neolito periodu<sup>1</sup>. Jiems taip pat pavyko rasti aiškių pėdsakų, kad X–XIII a. čia būta gyvenvietės, išsidėsčiusios jūrinėje terasoje Birutės kalno papėdėje į pietus nuo upelio, taip pat kalno viršūnėje buvusių medinių įtvirtinimų liekanų.

Su šiuo kalnu siejama Praurimės pagoniškos šventyklos tradicija. Legenda byloja, kad šventykloje tarnavusią Birutę, Vidmanto dukterį, pamilo iš karo su kryžiuočiais grįžtantis Kęstutis. Nors šioji buvo pažadėjusi dievams saugoti skaistybę, Kęstutis išsivežė ir vedė gražiąją vaidilutę. Birutė tapo Vytauto ir jo brolių bei seserų motina. Neabejojama ją buvus istoriniu asmeniu, ji minima keliuose metraščiuose, tarp jų *Bychovco kronikoje*, o jos gyvenimas su metais buvo apipintas legendomis, praturtinančiomis kuklią biografiją<sup>2</sup>. Tiksliai nežinoma, nei kada ji gimė, nei kada ir kokiomis aplinkybėmis mirė, bet nepalijaujamas Birutės kalno kultas Palangoje galbūt patvirtina versiją, kad po vyro mirties 1382 m. ji sugrįžo į Palangą ir gyveno čia iki dienų galo. Manoma, kad čia ji ir palaidota.

Galima sakyti, kad gražioji Kęstučio žmona Palangoje prisimename ligi šiol. Birutės kalnas vietinių gyventojų buvo itin garbinamas, apie tai, pavyzdžiui, rašo Maciejus Strykowski 1582 m. išleistame veikale *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i Wszystkiej Rusi* (Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusijos kronika)<sup>3</sup>. Savo įspūdžius jis užrašė tokiais žodžiais: „O Palangoje prie jūros pats mačiau didingai iškilusį kalną tosios Birutės, kurią ir šiandien Kuršo žemaičiai šventąja Birute vadina ir po šiai dienai švenčia josios šventę iškilmingą, ten toje vietoje, kur ir Romos kunigas užsuka, o iš žvakių ir aukų nemažą naudą ima, nors nemanau, kad tas aukas Dievas priima, nes Birutė buvo pagonė.“<sup>4</sup>

Kitame šimtetyje ant kalno buvo pastatyta medinė katalikiška koplyčia, o šiai sugriuvus, ją atstojo kryžius, tačiau gyventojai žemaičiai ir toliau garbino Birutę. Apie tai, be visa ko, rašė Liudvikas Jucevičius leidinyje *Rysy Żmudzi* (Žemaitijos bruožai), išleistame 1840 m.: „Net

<sup>1</sup>Palangos istorija aptarta kolektyviniame veikale: Žulkus, 1999.

<sup>2</sup>Plg.: Narbutt, 1835–1841: t. 1, 1835, p. 86–88; t. 5, 1839, p. 300–303; Baliński, Lipiński, 1846, p. 531–532; Kraszewski, 1850, p. 282–283.

<sup>3</sup>Strykowski, 1846, t. 2, p. 46–47.

<sup>4</sup>Strykowski, 1846, t. 2, p. 47.

\*Autorė vartoja tarminę vandenvardžio formą Roužė. Šiame leidinyje pasirinkta vartoti norminius lietuviškus vandenvardžius ir vietovardžius. (Red.)

Thomas Raikesas skundėsi susidūręs su sunkumais pervežant knygas. Muitininkai jas tikrindavo itin kruopščiai, o aptikę knygų apie politiką, jas konfiskuodavo<sup>17</sup>. Panašių nemalonumų turėjo ir vokiečių šokėja Karoline Bauer, vykusi gastrolių į Peterburgą 1818 m.; priekabus jos nemenko bagažo, kurį daugiausia sudarė scenos drabužiai, tikrinimas ištampė nervus ne tik primabalerinai, bet ir ją lydinčiai motinai<sup>18</sup>. Apsukruoliai išvengdavo pasienyje keblumų, jei sugebėdavo laiku įsprausti pasieniečiui į ranką tam tikrą duoklę, kaip tai padarė Eduardas Kolbe, įteikęs karininkui „naują žerintį Frydrichą Vilhelmą III“<sup>19</sup>.

Gan neįprastų išgyvenimų teko patirti vokiečių dramaturgui Augustui von Kotzebue. Po kelerių metų, praleistų Vokietijoje, drauge su žmona ir trimis vaikais jis nusprendė sugrįžti į Rusiją, kurioje kadaise nemažai metų gyveno. Taigi 1800 m. jis išsiruošė į Peterburgą, tačiau Palangos pasienio poste buvo suimtas dėl įtariamų ryšių su jakobiniais ir ištremtas į Sibirą<sup>20</sup>. Išsigelbėjo parašydamas smagią komediją ir padovanojęs ją carui Povilui I. Pastarasis suteikė jam malonę, pasikvietė į Peterburgą ir kaip kompensaciją už patirtą žalą padovanojo dvarą Livonijoje. Palangą buvo pasiekęs net Biblijos draugijos atstovas Robertas Pinkertonas, jis susitiko ten su Žemaitijos vyskupu ir lygosi dėl pigaus Šventojo Rašto leidimo, skirto žemaičiams<sup>21</sup>.

Kartais paaiškėdavo, kad pasienyje iškilę nesklandumai yra gerokai keblesni, ir tuomet tekdavę užsibūti Palangoje laukiant, kol

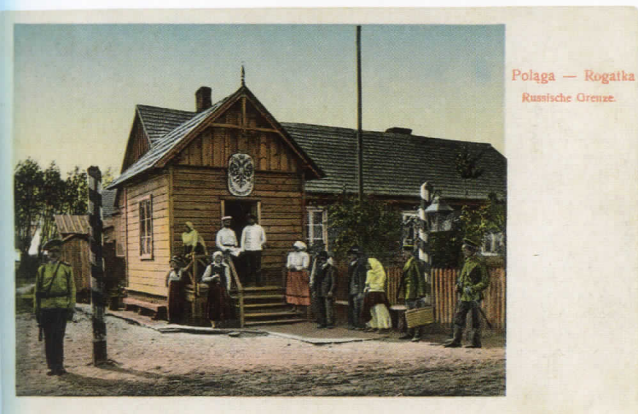
<sup>17</sup> Raikes, 1838, p. 27–28.

<sup>18</sup> Bauer K., 1880, Bd. 2, p. 249–253.

<sup>19</sup> Kolbe E., 1846, p. 107.

<sup>20</sup> Kotzebue, 1801, p. 13.

<sup>21</sup> Pinkerton, 1833, p. 119–120.



Sienos perėjimo punktas prie Palangos. Apie 1910



Sienos perėjimo punktas prie Palangos. Apie 1907





o Tyszkiewicziaus Palangos valdų plano fragmentas. 1867

## Kurorto pradžia

Susidomėjimas Palanga, kaip jūrinio klimato balneologine vasarviete, siekia XIX a. antrąjį dešimtmetį ir yra susijęs su visame Baltijos jūros baseine „atrandama“ nauda sveikatai, kokią teikia poilsis prie jūros ir maudymasis. Šis procesas prasidėjo dar XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje, tačiau Napoleono karai buvo trumpam pristabdę tokio pobūdžio iniciatyvas. Apie maudymąsi jūroje Palangoje pirmą kartą plačiai rašoma Jano Tadeušo Bulgarino rusų kalba išleistoje knygoje *Pasivažinėjimas po Livoniją*, kurios fragmentų, skirtų Palangai ir išverstų į lenkų kalbą, pasirodė žurnale *Kolumb* 1828-aisiais<sup>1</sup>. Šiame tekste teigiama, kad į Palangą „jau penkiolika metų nenutrūkstamai važiuoja piliečiai“<sup>2</sup>. Stanisławas Czerskis knygoje apie Žemaitijos vyskupiją, išleistoje 1830 m., apie Palangos parapiją rašo, kad „maudynės [...] čia įprastos jau keliolika metų“<sup>3</sup>. Savo ruožtu Liudvikas Adomas Jucevičius pasakojimuose *Žemaitijos bruozai*, rašytuose trečiojo dešimtmečio pabaigoje, apie maudynes jūroje rašo, kad „jau dvidešimt metų kaip jos čia įprastos“<sup>4</sup>. Taigi galima daryti prielaidą, kad į Palangą, kaip į pajūrio kurortą, pradėta vykti tuoj po Napoleono žygio į Maskvą, vadinasi, jau 1813 m. Neįmanoma šiandien nustatyti, kas tiesiogiai paskatino jūros maudynių iniciatyvą Palangoje. Galbūt įtakos turėjo tai, kad Rytų Prūsijoje tuo metu lankėsi nemažai prancūzų gydytojų, kurie čia atvyko su Napoleono kariuomene, telkiama žygiui į Maskvą 1811 ir 1812 m. Kita vertus, įmanoma ir prielaida, kad šios žinios pasiekė Palangą per vokiečių medicinos literatūrą, kuri nuo XVIII a. devintojo dešimtmečio vis daugiau dėmesio skirdavo talasoterapijai. Gydytojas Johannas Danielis Metzgeris, 1793 m. paskelbęs straipsnį „Ueber den Mangel an Anstalten zu Seebädern in Preussen“ („Apie įstaigų trūkumą Prūsijos pajūrio kurortuose“), buvo medicinos profesorius netolimame Karaliaučiuje<sup>5</sup>. Vis dėlto tiesioginė Rytų Prūsijos pajūrio kurortų įtaką dera atmesti, nes pirmasis jų – Krantas (vok. Cranz, rus. Zelenogradsk) atsirado Sembos pusiasalyje tik 1816 m.

Pirmaisiais pajūrio kurorto funkcionavimo dešimtmečiais jame ilsėdavosi daugiausia kaimyninių Lietuvos gubernijų gyventojai.

<sup>1</sup> Bulharyn, 1828.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 197.

<sup>3</sup> Czerski, 1830, p. 27.

<sup>4</sup> Jucewicz, 1840, p. 25. Tekstas apie Palangą vėliau perspausdintas beveik be pakeitimų: Jucewicz, 1842, p. 110–122.

<sup>5</sup> Johann Daniel Metzger, „Ueber den Mangel an Anstalten zu Seebädern in Preussen“, *Preussischer Archiv*, 4.1793, H. 5, 368 p., cit. iš: Tilitzky, Glodzey, 1984, p. 515.

Naujasis Palangos savininkas Feliksas Tyszkiewiczzius 1893 m. rugpjūčio 15 d. vedė Antoniną, pagal kilmę Korzbok-Łącką, jauniausią ordinato Władysława Korzbok-Łąckio, Posadovo dvaro Didžiojoje Lenkijoje savininko, ir Antoninos, pagal kilmę Skórzewskos, dukterį. Sutuoktinių santykius įdomiai apibūdino Helena Ostrowska: „Feliksui, kuris irgi buvo apimtas rezidencijų statymo manijos, tai buvo veikiau lizdelio arba gražių „rėmų“ kūrimas tokiam žaviam šeimos rateliui. Mat jis dievino savo mylimą žmoną ir devynis mielus vaikus, ir visa kita, kas nebuvo su jais susiję, jam neegzistavo. Kaip pavyzdį galiu papasakoti, kaip sykį, kai po vestuvių su juo ir su savo broliene Antolka atsidūriau sanatorijoje ir sėdėjome drauge svetainėje, mano brolis nedrąsiai kreipėsi į mane, prašydamas: „Mano brangioji, ar negalėtumei persėti į Antolkos vietą ant sofos, nes aš vis bijau, kad tie sunkūs rėmai gali ant jos nukristi.“<sup>3</sup>

Metams praėjus po vestuvių jaunoji pora jau susilaukė pirmagimio, todėl pribrendo reikalas nuspręsti, kioje vietoje bus statomas nuosavas namas. Kaip prisiminė jauniausias Felikso ir Antoninos Tyszkiewiczzių sūnus Alfredas Tyszkiewiczzius, Palangą pasirinkti pagrindine šeimos buveine nusprendė jo motina, susižavėjusi šios pajūrio vietovės kraštovaizdžiu<sup>4</sup>.

<sup>3</sup> Ostrowska, b. d., mašinraštis, p. 117. Tą patį anekdotą cituoja Antonis Kieniewiczzius: *ibid.*, „Nad Prypecią dawno temu... Wspomnienia zamierzchłej przeszłości“, Wrocław 1989, p. 347.

<sup>4</sup> Interviu su Alfredu Tyszkiewiczziumi, Siedlecka, 1998, p. 111–122.



Antonina Tyszkiewicz su vaikais. XX a. pr.



Felikso ir Antoninos Tyszkiewiczzių vaikai rūmų terasoje. XX a. pr.